

УДК 340.12

Павлишин Олег Володимирович –
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант докторантури та
аспірантури Національної академії
внутрішніх справ

ВІДМІННОСТІ МОДЕРНОГО ТА ПОСТМОДЕРНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ СЕМІОТИКО-ПРАВОВОГО АНАЛІЗУ

Визначено евристичні можливості та інтегративний потенціал семіотики права як галузі досліджень та самостійної науки для семіотичного аналізу типів праворозуміння. Розкрито відмінності модерного та постмодерного праворозуміння в контексті семіотико-правового аналізу. Висвітлено характерні для них знакові конструкції, особливі засоби пізнання, а також специфічні способи осмислення світу права. Охарактеризовано значення семіотичного підходу для розв'язання теоретико-методологічних проблем філософії права та юриспруденції на сучасному етапі.

Ключові слова: семіотика права; філософія права; праворозуміння; модернізм; постмодернізм; знакова система права.

Сучасна юриспруденція активно розвивається та потребує теоретико-методологічного забезпечення цих процесів і новітніх тенденцій трансформації правової реальності, вивчення специфіки нових напрямів у філософії права. Деякі з них категорично відмовляються від класичного підходу, заперечують традиції та здобутки основних типів праворозуміння, пропонують принципово інший підхід до правових феноменів [1]. Як відомо, у другій половині XX ст. у філософії та мистецтві сформувалися нові постмодерністські підходи, які все частіше використовують в юриспруденції (переважно у вигляді постструктуралізму).

Це потребує осмислення та дослідження за допомогою новітньої методології (герменевтичної, феноменологічної, семіотичної тощо), а також формування відповідних науково-дослідницьких програм і проєктів [2].

Метою пропонованої увазі статті є вивчення комплексу відмінностей модерного та постмодерного праворозуміння в контексті семіотико-правового аналізу, визначення найбільш характерних для них знакових конструкцій, особливих засобів пізнання та способів осмислення світу права, які відображають їхню специфіку.

Дослідники знакової організації та особливої мови права (Б. С. Джексон, Р. Кевелсон, Я. М. Брокман, А. Вагнер, Дж. Балкін, Д. Карцо, А. А. Денисова, Н. І. Хабібуліна, А. К. Саркісов, В. Д. Тітов, С. Е. Зархіна, О. М. Балинська, Д. О. Бочаров та ін. [3–9]) концентрують увагу на різних її аспектах: історичному, структурному, комунікативному. Однак окремо не було досліджено відмінності модерного та постмодерного праворозуміння за допомогою семіотичної методології, що зумовлює актуальність обраної теми.

Передусім потрібно з'ясувати сутність означеної методології, охарактеризувати її, а потім розглянути специфіку різних світоглядних типів розуміння права через призму семіотичного підходу. Семіотико-правовий аналіз – один з головних методів, які належать до відповідного комплексу семіотичної методології дослідження права. Цей комплекс утворює система методологічних підходів і теоретичні засади їх використання під час вивчення правових явищ, які базуються на розумінні правової реальності як знакової системи.

Способи та стратегії дослідження права як певного ідеального об'єкта визначають теоретичну площину семіотико-правової методології, а прийоми цілеспрямованого перетворення правової реальності та досягнення бажаних результатів – практичну. Обидві площини мають спільну основу, ґрунтуються на єдиних методологічних засадах та визнанні права зразком багатовимірної знакової соціально-

культурної системи, де існують зв'язки між елементами одного рівня, міжрівневі, а також зв'язки знаків з об'єктами духовної, соціальної та матеріальної дійсності, які вони позначають.

На відміну від альтернативних методологічних систем, що абсолютизують окремі аспекти буття права та концентруються на його певних властивостях, право розглядають як форму суспільної свідомості, ціннісну та нормативну систему, регулятор суспільних відносин, практику організації людського життя. За допомогою семіотико-правової методології кожен структурний рівень правової реальності (правові принципи-ідеї, приписи-норми, відносини) аналізують як елемент єдиного універсуму. Підсистеми, у яких разом із загальними діють і власні закономірності, уважаються самостійними знаковими об'єктами зі специфічними знаковими характеристиками. Проте цей підхід зберігає цілісне уявлення про право як соціокультурний феномен. Знаковий характер права дозволяє застосовувати досягнення семіотики для аналізу різноманітних правових явищ, завдяки чому можна глибше пізнати право і виявити інші грані цього системного об'єкта.

Семіотика права є не лише галуззю досліджень, що має міждисциплінарний характер, а відповідною галуззю знань про право у його знаковому вимірі. Методологічний аспект розгляду цього поняття можна розкрити через альтернативне значення більш загальної категорії. Семіотику розглядають як філософський метод дослідження та інтерпретації дійсності на рівні з діалектикою, психоаналізом, герменевтикою, феноменологією, структуралізмом та іншими підходами, які сформувалися з філософських напрямів. Це дозволяє вважати семіотику права самостійною та повноправною методологією філософсько-правового дискурсу.

Сучасний філософсько-правовий дискурс усе частіше спрямовано на інтерсуб'єктивізм як спосіб обґрунтування права. Він тяжіє до інтегративних теорій права, що засвідчує відхід від класичного протистояння юснатуралізму та юридичного позитивізму як типів праворозуміння. Поява комунікативних

теорій права, підтверджуючи такий висновок, стимулює розвиток нового теоретико-методологічного забезпечення, термінологічного апарату, який використовують і для вивчення знакової природи права.

Семіотичний підхід до аналізу правового буття має інтегративне значення, що дозволяє уникнути традиційного протиставлення природного та позитивного права, а також самостійне методологічне значення. Воно дозволяє розкрити властивості та ознаки правової реальності, які залишаються недостатньо розробленими, оскільки не потрапили до альтернативних підходів. Це засвідчує відповідність семіотико-правової методології сучасним запитам і потребам правової теорії та її здатність дати відповідь на актуальні виклики юридичної практики у світі та Україні.

Вихідним положенням для такого методологічного підходу є утвердження знакової природи права. Це твердження про те, що правовій реальності, яка є змістовно багатим, структурно складним утворенням і відображає особливості людського сприйняття світу, а також об'єктивній закономірності співіснування людей в соціумі властива символічність. Правові норми за усталеного розуміння їх як елементів права також є ланкою особливої правової матерії, внутрішню логіку організації якої розкривають семіотичні дослідження правової реальності. При цьому не можна досліджувати правовий знак та правові знакові конструкції окремо від правової практики. Тобто семіотичні дослідження правової реальності мають виразно окреслений праксеологічний характер.

Забезпечуючи можливість поглибленого розгляду процесів, які відбуваються у правовій реальності, семіотика права нівелює суперечність між юснатуралізмом і юридичним позитивізмом як основними класичними типами праворозуміння та їхніми різновидами. Цьому сприяє те, що вона не концентрується на онтологічних засадах правового буття, а вивчає особливості структурної організації правової реальності, синтаксичні, семантичні та прагматичні співвідношення між

правовими знаками на різних її рівнях. Таким чином, означена автономна галузь дозволяє отримати нове знання про право, втілене в новому інтегративному праворозумінні (наскільки це притаманно сучасним теоріям інтерсуб'єктивістського типу), критиці позитивно-правових форм організації суспільного життя, а також пропозиціях щодо вдосконалення його нормативно-правового регулювання і припущеннях про перспективи розвитку правових систем сучасності, правотворчості та правореалізації тощо.

Семіотичний аналіз права окреслює внутрішні механізми й знакові закономірності його функціонування, демонструє логіку побудови, системні та структурні зв'язки правової реальності. Таким чином, він озброює філософа права цінним знанням, яке можна використати як для осмислення характерних особливостей правової організації соціального буття, так і для вдосконалення практики нормативної регламентації суспільних відносин.

Координація семіотичних досліджень проблемними запитамі філософії права, ключовими питаннями онтологічного, гносеологічного, антропологічного, аксіологічного, праксеологічного характеру, що визначають предметне поле окремих її розділів, збільшує практичну цінність цих досліджень, підвищує ефективність наукового пошуку, а також сприяє реалізації евристичного потенціалу семіотики права як міждисциплінарної галузі знань.

Метаюрідичний характер семіотики права сприяє узагальненню та інтерпретації знання про право і формує нові напрями і перспективи філософсько-правових досліджень, утворює парадигму філософсько-правових дискурсів сучасності. Семіотика права є теоретико-методологічним базисом для знакової теорії права та відповідного типу праворозуміння, що має інтегративний характер і відображає новітні тенденції розвитку правової науки. Особливістю цього методологічного підходу до інтерпретації сутності, специфіки правових явищ і процесів та істотною перевагою семіотико-правової методології є чітка праксеологічна орієнтація.

Логічним видається висновок, що семіотика права є синтезуючою парадигмою для модерного та постмодерного філософсько-правового дискурсу, відродженням єдиних форм і параметрів аналізу процесів правового пізнання. Зрештою, вона дозволяє зафіксувати суттєві характерні риси будь-яких типів праворозуміння для їх подальшого філософсько-правового осмислення. За допомогою семіотико-правового підходу і застосування культурно-антропологічних знань щодо відмінностей між модернізмом та постмодернізмом (за І. Хасаном) можна визначити особливості цих способів осмислення світу загалом і правової реальності зокрема.

Для модерного типу правового пізнання характерно те, що його світоглядна форма є ієрархічно організованою, кон'юнктивною, закритою. Постмодерний тип є анархічною відкритою диз'юнктивною антиформою. У першому типі домінують мета, намір, план, майстерність, які завдяки творенню, синтезу і породженню цілісності сприяють завершенню роботи, що має вигляд певного витвору, нормативно-правового акта, а в другому переважають гра, випадок, вичерпність, мовчання, що завдяки деконструкції, деструкції, антисинтезу виводять на передній план процес і перформанс у правовому бутті. Таким чином, модерн апелює до підґрунтя, глибини та сутності, а постмодерн – акцентує увагу на ризомі, поверхні та становленні. Знаковою конструкцією, яка відображає сутність першого, є «логос», тоді як плюралістичний і деструктивний дискурс другого заперечує власний факт єдиної раціональної основи та апелює до мовчання, вбачаючи його «універсальною» категорією.

Модерне правове пізнання свідчить про дистанцію між учасниками правового процесу, присутність, центрування, а також визначає межі означуваного та коду майстерності. Як констатував М. Й. Коржанський, право – це чітко визначені межі, оскільки правове пізнання є понятійним, тому дефініція виконує надзвичайно важливу роль в юриспруденції. Постмодерне правове пізнання засвідчує участь суб'єкта в

цьому процесі, відсутність, дисперсію, правовий текст та інтертекст (замість меж), індивідуальні особливості. Якщо перший тип передбачає панування семантики, парадигми, інтерпретації, прочитання та прочитаного, наративу, великої історії, використання метафори, то в другому – риторики, синтагми, контрінтерпретації, невірного прочитання та написаного антинарративу, малої історії, а також застосування метонімії. Головними засобами модерного правового пізнання є селекція, відбір, що прагнуть до пошуку причини та породження, а постмодерного – комбінація, яка об'єднує відмінності та тяжіє до пошуку сліду. У першому варіанті праворозуміння симптомам і статевій визначеності, параноїдальному типу, метафізиці (у теологічному контексті – Богу-Отцю) протиставлено бажання, а у другому – поліморфізм і андрогінність, мутацію, шизофренічний тип, іронію (у теологічному контексті – Святий Дух). Однією з головних відмінностей модерного праворозуміння є визначеність і трансцендентність на противагу невизначеності та іманентності в постмодерному. Його зміст є переважно критичним і негативним, оскільки головним завданням постмодерну є не створення нового, а зародження сумнівів у правоздатності попереднього значення (за О. Ю. Цендровським), що виникають на етапі його оформлення внаслідок реакції на епістемологічну кризу раціонального типу світобачення та усвідомлення передовими філософами провалу ідей Просвітництва.

Мислителі, які дотримуються постструктуралістського підходу пізнання світу, визначаючи «принцип методологічного сумніву» щодо будь-яких позитивних істин, установок і переконань, констатують неможливість об'єктивного пізнання та відсутність критеріїв достовірності, проголошують усю західну логоцентричну традицію (за Ж. Дерріда) сукупністю ідеологем і міфів. Інакше кажучи, вони ставлять під сумнів усі загальнолюдські та правові традиційні цінності (прогрес, істину, смисл, порядок, справедливе суспільство), а також

власне легітимність раціоналістичних ідеалів модерну, його авторитетів і святинь.

Постмодерний підхід, який руйнує раціональність та заперечує цінність досягнень модерну, продукує нові смисли та знаки, претендуючи на їхню істинність. У запропонованій картині соціальної реальності та світу знак позбавлено функції відображення дійсності й визначено істинним змістом будь-якого дискурсу лише інші дискурси. У цій теорії пізнання поняття й текст є результатом поєднання інших понять і текстів. Воно не має жодного зв'язку з реальністю, а тому в цьому розумінні ми (наше уявлення про світ і самих себе) так само є текстами. Ж. Дерріда в праці «Про граматологію» (1967) зазначає, що поза текстом нічого не існує [10, с. 7–8], тобто культура, історія, особистість мають текстуальну природу та визнані складними семіотичними системами. Однак цей підхід уже є *конструюванням* світу, тоді як постмодернізм пропонує проект *деконструкції*. Важливо, що цю внутрішню суперечність може бути продемонстровано за допомогою семіотичного аналізу.

Таким чином, семіотика права поєднує дві зазначені світоглядно-методологічні системи за допомогою розкриття їхніх особливостей (відмінних рис) у межах єдиної системи координат, де проект модерну є одним із варіантів досягнення світу права. З одного боку, семіотика є зразком раціоналістичного дискурсу, оскільки її було утворено на перетині прагматизму, лінгвістики та філософії мови, а з іншого – вона розглядає світ як систему знаків (подібно до постструктуралізму). Принципова відмінність між семіотичним та постмодерним праворозумінням полягає в тому, що семіотика права не претендує на пояснення природи того, що стоїть за ланцюгами правових знаків, лише констатуючи факт їх існування та розглядаючи структури правового буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костицький М. В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції: вибр. наук. пр. / М. В. Костицький. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
 2. Честнов И. Л. Социальная антропология права современного общества / Честнов И. Л., Разуваев Н. В., Л. А. Харитонов. – М. : ИВЭСЭП, 2006. – 248 с.
 3. Балинська О. М. Семіотика права : монографія / Балинська О. М. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.
 4. Бочаров Д. О. Юридичний доказ як динамічна знакова конструкція / Д. О. Бочаров // Право України. – 2011. – № 2. – С. 186–192.
 5. Бочаров Д. О. Вчення про знак як методологічна основа теорії доказів / Д. О. Бочаров // Право України. – 2014. – № 4. – С. 166–173.
 6. Саркисов А. К. Семиотика права: Историко-правовое исследование правовых знаковых конструкций : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Саркисов А. К. – Коломна, 2000. – 222 с.
 7. Титов В. Д. Историческое развитие философско-логических концепций языка права / В. Д. Титов, С. Э. Зархина. – Харьков : ФИНН, 2009. – 432 с.
 8. Хабибулина Н. И. Политико-правовые проблемы семиотического анализа языка закона : теоретико-методологическое исследование : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Хабибулина Н. И. – СПб., 2001. – 335 с.
 9. Jackson, Bernard S. Semiotics and Legal Theory / Bernard S. Jackson. – London : Routledge & Kegan Paul, 1985. – 374 p.
 10. Деррида Ж. О грамматики / пер. с фр. и вступ. ст. Н. Автономовой. – М. : Ad Marginem, 2000. – 512 с.
-